ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ, ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹԻՒՆ ՈՒ ՍԷՐ

Մանկութիւնս ա՜հ, որքա՜ն դուք ինձ,
Լուսապայծառ ու անկսկիծ.
Թող ձերն ըլլայ կէսն օրերուս,
Իմ ոսկեթեւ, արեւալոյս։

Տըւէք ինծի պատանեկան
Իմ երազներս, որոնք եկան
Իբրեւ քնքոյշ, լոյս պարիկներ,
Ու զիս տարին վարդէ՜ ափեր։

Տըւէք ինծի Սէրըս անմեղ
Պահիկ մը լոկ արեւազէղ,
Թող ձերն ըլլան երգ խնդութիւնն
Իմ մընացեալ վառ օրերուն։

Ֆիլատելֆիա, 1943

ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ

Կամաց կամաց խոյս կու տայ
Արեւն ինծմէ ամէն օր,
Զիս կը ծաղրէ, կը խնդայ
Մենութեանս վրայ ահաւոր։

Ինծմէ առաւ ամէն բան,
Օրըս ձըդեց անպըտուղ.
Ա՛լ ինչ մընաց սիրական՝
Յո՛ւրաը ձմրան ու երկիւղ։

Կը հալածէն զիս հովերը
Գայլերու պէս անսրտաղ,
Մեղքըս ինչ է չեմ գիտեր,
Եւ ինչ կ՚ուզեն ինծմէ ա՛լ։

Զերմութիւնը հեռաւոր
Անհետացող արեւին,
Թէ ոչ Գարնան յոյսն ազուոր
Մէջս ապրող տակաւին։

Ֆիլատէլֆիա Սեպտ. 23, 1944

ԵՐԳԻ ՄԸ ՊԷՍ ԽՆԿԱՒԷՏ

Կը թռթռան մէջըս միշտ
Երգի մը պէս խնկաւէտ
Յոյզեր՝ քնքոյշ, ջերմ յաւէտ
Իմ անցեալէս ամբարիշտ։

Հըպարտութեամբ ուրացայ,
Երբ մոռեցան անոնք ինձ,
Օրերուս մէջ անթախիծ,
Օրերուս մէջ լուսընծայ։

Կու գան անոնք վերըստին
Ինձ այցելու արեւշող,
Ու կը դառնայ սիրտըս դող
Հըպարտութեամբ անուշ, հին։

Տարիներուս հետ անհետ
Կը թարմանայ ամէն յուշ,
Կ՚ըլլայ մեզրի պէս անուշ
Ամէն ապրում՝ արփաւէտ։

Ես չըգիտցայ յարգն անոնց
Երբ ամէն ինչ երազ էր,
Տես կ՚արիւնի սիրտըս դեռ
Զղջումներով դառնակոծ...։

Ֆիլատէլֆիա Դեկտ. 31, 1944

ԵՐԱՋ ՏԵՍԱՅ ԵՐԷԿ ԳԻՇԵՐ

Երա՜զ տեսայ երէկ գիշեր,
Ո՞րքան մեղմիկ ու քնքոյշ էր,
Եկա՜ն ինծի յուշէ՛ր, յուշէ՛ր,
Գիշերն որքա՜ն լուսանոյշ էր։

Իմ մանկութիւնն եկաւ իբրեւ
Թիթեռնիկ մը գարնանաթեւ,
Թըռաւ, գընա՜ց այնպէս թեթեւ
Հեռքին վըրայ վարդ ու արեւ։

Եկաւ յեռոյ Սէրն իմ անմեղ
Երանութեամբ արեւազեղ,
Ան ալ գընա՜ց՝ տեսիլ շըքեղ,
Անջրպետ մը Թողուց իր տեղ....

Երա՜զ տեսայ երէկ գիշեր,
Ա՜խ, եւ եկէք անուշ յուշէ՛ր։

ՅԱԿՈԲ ԳՈՒՐՈՒՃԵԱՆ

Ֆիլատէլֆիա Դեկտ. 23, 1943

ԱՊԵՏՈՒՐ ԿՈՄԱՏԻՆ

ԶԱՐՄԱՆԱԼԻ ԿԵԱՆՔԸ

ԱԶՆԻՒ ԲԱՐԵԿԱՄ

Պ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՓԻՒՐՏԵԱՆ

Ուչիթա–Բանզաս

Զեր Վանքիս կատարած այցելութեան ժամանակ փափաք յայտնեցիք իմանալ «Ապետիք Կոմսի զարմանալի կեանքը» խորագրով հունգարերեն գրքին լիակատար թարգմանութիւնն ունենալ, հրատարակելով զայն մաս առ մաս Բազմավէպ–ի մէջ։

Կը յիշէք անշուշտ որ առանց ո՛և է դժուարութեան յանձն առի այդ գործը կատարել, նախ՝ Զեր փափաքը կատարած ըլլալու, ապա այնպիսի երեւելի հայու մը կենսագրութիւնը ժանօթացնելու հանար նաեւ մեր ազգայիններուն։

Հարկ կը հանարիմ սակայն բանի մը ժանօթութիւններ տալ գրքին և թարգմանութեան մասին։

Այս գիրքը գրուած է Հունգարացիներէ և Հունգարացիներու հանար. ուստի շատ մը բացատրութիւններով ու պարագաներու նկարագրութեամբ լի՝ որոնք բերեւս մեզի հանար աւելորդ պիտի նկատուին, այնու հանդերձ գրքին արտադրութեան հանար ոչինչ զանց պիտի ընեմ թարգմանելու ժամանակ, նկատի ունենալով որ շատ հայեր կան հեռու ծնած ու սնած մայր հայրենիքին ու հայկական շրջանակին, որոնց հանար շատ օգտակար կրնան ըլլալ այդ մանրամասնութիւնները։

Գրքին հեղինակներուն նպատակն եղած է մատնանշել Ապետիքի հանգիստը Հունգարիոյ հանդէպ ու գործունեութիւնը անոր ի նպաստ, ինչպէս առաջին գլխուն մէջ բացայայտ կը գրեն անոնք։ Սակայն այդ պարագան առուղեր մը չի կրնար ձգել այդ մեծ Հայուն վրայ, այլ մանաւանդ թէ ցոյց կու տայ հայկական ուրիշ գեղեցիկ ձիրք մը՝ այն է՝ կարեկցութիւն ուրիշին բշուառութեան ու օգնելու բարեյօժար կամք իր ձեռքին եկած չափով ու միջոցներով. մանաւանդ որ Հունգարիան հարատահարող նոյն ատենուան բըռնաւորին, հասարակաց թշնամի մըն էր նաեւ մեզի հանար։

Այս մասնական տեսակէտը սակայն չի կրնար տկարացնել այդ մարդուն մէջ միջազգային համբաւաւոր մարդու մը ձիրքերը. չնայած որ հեղինակները այդ մասնայատուկ տեսակէտը կ՚ուզեն շեշտել Ապետիքի մէջ, որ առաջ կու գայ ներկայ ազգայնական ձգտումներն։ Ապետիք աշխատած էր բոլոր հոգւով քրիստոնեայ երկիրներու ազատագրութեան հանար։ Այս գործին մէջ ամենեն շատ Հունգարիոյ նպաստած ըլլալը պարզապէս պարագայական բան մըն է, որովհետեւ այդ ազգն էր նոյն ժամանակները ամենեն առաջին գծին վրայ և ամենեն հարատահարուածը. ուստի նաեւ իրաւամբ յարգուած նոյն ազգին պատմագիտներեն իրրեւ Հունգարիոյ հանակիր։

Ապետիք անուանակոչութիւնը սխալ ընթերցման մը հետեւանք պէտք է ըլլայ. այսինքն, լատին և իտալ վաւերաթղթերու մէջ գրուած է Պետրոս Ապետիքի անունը այս ձեւով Petrus A Bedik (ինչպէս նաեւ եղբօր անունը Bedik Asvazabou = Աստուածատուր), որով հայերեն պէտք է ըլլայ Պետրոս Պետիկեան կամ Պետրոս Պետրոսեան։ Բայց քանի որ այս անունով ընդհանրացած ու ճանչցուած է՝ ես ալ պիտի պահեմ Ապետիք անունը։

Անհաւասիկ ուրեմն, ազնիւ բարեկամ, խոստումիս կատարումը, հրատարակելով առաջին գլուխը՝ որուն յոչնանք անխափան պիտի

digitised by A.R.A.R.@

յաջորդեն մնացեալները, որպէս զի Բազմավէպ-ի ընթերցողներն ալ ժանօթանան այդ մոռցուած երեւոյթի հայրուն, որ նոր պարծանք մը կը կազմէ մեր ազգին. մենք ալ տուներ ենք եւրոպական ազգերու նման մեծ մարդիկ, որոնք ծառայեր են միջազգային բարձր գաղափարականի մը՝ քրիստոնեութեան ազատագրութեան վեհ գործին։

Կը յուսամ այս թարգմանութիւնը հաճոյ պիտի անցնի նաեւ տարաբախտ հեղինակներուն, ՔԱԼՂՈՇ-ի, ՔԵՐԵՔԵՇՀԱՉԻ-ի և ժանօթագրութիւններն աշխատող Պ. ՆԻԱՐԻ-ի, որոնց, դժբախտաբար, առ այժմ հնարաւորութիւնը չունիմ խնայելու թէ իրենց երկասիրութիւնը հայերեն թարգմանելու ձեռք զարկած եմ։

Կը փափաքիմ որ ոչ միայն Դուք, ազնիւ բարեկամ, այլ նաեւ Բազմավէպ-ի բոլոր ընթերցողները հետաքրքրուին կարդան մեր ազգին պատուաբեր այս մարդուն կենսագրութիւնը։

Մնամ միշտ Ձեր
անկեղծ բարեկամ
Հ. ԱՆԴՐԷԱՍ ՖՈԿՈՒԼԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՈՎ ԷՐ ՊԵՏՐՈՍ ԱՊԵՏԻՔԸ

Հունգար-Պարսկական յարաբերութիւններ..., ինչ տարօրինակ կը հնչէ ան այսօր մեր ականջներուն, սակայն որքան իրական քաղաքականութիւն էր ժէ դարուն։

Մարդ պիտի չհաւատայ որ երբեմն հեռաւոր Ասիոյ ջերմին Սպահանին մէջ գահակալող Պարսիկ Շահին օգնութենէն կախուած ըլլար Հունգարիոյ ազատագրութիւնը։

Եւ սակայն այս այսպէս էր։ Նափոլիի թագաւորին, Անգլիոյ Ստուարտներուն, Լէոփոլտ կայսեր, Մեծ Մոկուլի, Դանիայի թագաւորին, Վենետիկեան Տոժերու, Սոպիէսքիի, Հռոմի Պապին ու Սպանիոյ թագաւորին չքեղ ընծայաբեր պատգամաւորները իրար մրցելով կ'այցելէին հզօր կայսեր՝ իր զմայլելի պալատին մէջ, իրենց կողմը կարենալ շահելու համար զինքը։ Ժէ դարու երկրորդ կիսուն, եւրոպացի քրիստոնեայ վեհապետներու փափաքն ու կեանքի նպատակը, իրենց արիւնն ու ջիղերը՝ լեցուած մոլեռանդ ատելութեամբ մը դէպի հեթանոս Թուրքերը, կը մղէր զիրենք որ հարաւէն սպառնացող այդ տարրը՝ միացեալ ուժերով վտարեն քաղաքակիրթ Եւրոպայէն։ Այս համաշխարհային միութիւնը՝ հեռաւոր երկրամասեր ալ ընդգրկող ծրագիր մը յղացաւ։ Կ'ուզէին համոզել Սուլթաններու վաղեմի թշնամին ու հակառակորդը, մեծազօր ու հսկայական բանակներու հրամայող պարսիկ Շահը, որպէս զի եւրոպական քրիստոնեայ բանակին հակաթրքական յարձակումին զուգընթաց՝ ինքն ալ արշաւանք մը սկսի։

Հազար կողմերը ձկտող, ու անթիւ մասնական շահերէ մղուած դաշնակիցները՝ նոյն ժամանակուան ճամբորդութեան նախնական միջոցներով հանդերձ՝ անհաւատալի չափով դիւանագիտական երթեւեկութիւններ կատարեցին։ Վտանգի առաջին գծին վրայ կեցող ու շահագրգռուողն էր Հունգարիոյ թագաւորը՝ որուն համար էական էր ի գլուխ հանել Վենետիկէն, Պապէն ու Լեհաստանի թագաւորէն սկսուած պարսկական համաձայնութիւնը, ու ապետիքեան վաւերաթուղթերու մէջ այնքան անգամ յիշուած «Persianische Allianz»ը։

Ճարտար, յանդուգն, փորձառու և ամէն վտանգ դիմագրաւել գիտցող հանճարեղ մարդ մը պէտք էր ասոր համար, որ կարենար այս ստուգապէս վիպային, ու հազարումէկ պարագաներով բարդուած ասիական դեսպանական ճամբորդութիւնները իրականացընել։

Հունգարիոյ թագաւոր ու Գերմանիոյ-Հռոմի կայսրը կրցաւ գտնել այդ մարդը երբեմնի փախստական պարսկահայ, մոլեռանդ թրքատեաց ու կարող գրիչ երիտասարդ Պետրոս Ապետիքի մէջ, որ վերջէն հունգարացի կոմս և Հեւէշ գաւառի տերը ըլլալու արժանացաւ։

Այսօր այս Պետրոս Ապետիքի մասին ոչ ոք բան մը գիտէ։ Մեր երկարատեւ պրպտումներու ժամանակ, Հունգարական մեծագոյն գրատուններն, անհատական ու պետական դիւաններ չկրցան բաւական նիւթ հայթայթել անոր անձին շուրջ։ Պետրոս Ապետիք Կոմսի զարմանալի կեանքը, ճամբորդութիւնը Հալէպէն Երուսաղէմ, Սպահանի, Հռոմի, Մոսկուայի, Թեհրանի, Ասիոյ լեռնային բարձրավանդակներու, ալեկոծ ծովերու վրայէն դէպի Վիեննա և Հունգարիա, ու նորէն քանի մը անգամ երթուդարձը, երեւան ելան Վիեննայի Կայսերական պետական դիւանի անչափ թուղթերէն, Kriegsarchiv-էն (պատերազմական դիւան), Ռազմական բարձրագոյն խորհուրդի դիւանէն, Hofkammerarchiv-էն (պալատական դիւան), Haus –, Hof – und Staatsarchiv-էն (արքունական պալատական և պետական դիւան), Վենետիկեան և իտալական ուրիշ պետական թուղթերէն, անգլիական ու ֆրանսական հին հին օրագրութիւններէն, արձագրութիւններէն, ծառայութեան հաւաքածոներէն, Մխիթարեան և նման հաստատութիւններու դիւաններէն, ժէ դարու Իտալիոյ ճամբորդական նկարագրութիւններէն, Վիեննական համալսարանի հրատարակութիւններէն ու պարսկական պատմագրութիւններէն։ Եթէ Արքունական արձանագրութիւններու մէջ՝ թագաւորական հրամանը չհարկադրէր նշանակելու անոր արժանիքները հաստատող հունգարացի կոմսութեան վկայագիրը, անոր «Փաթաի» մակդիրը, ինչպէս նաեւ երկրաւորութեան վկայաթուղթը՝ և ոչ իսկ անոր անունը պիտի վկայեինք հունգարական պատմական աղբիւրներէն, որոնք թերեւս անոր օտար ծագում ունենալուն համար ուշադրութիւն չէին դարձուցած հունգարական շահերուն նպաստող օգտաւէտ գործունէութեան մասին։

Մեր պրպտումները չսպասուած յաջող արդիւնքներ տուին։ Կ'ուզենք, ուրեմն, պատմել թէ ո՞վ էր, ու ի՞նչ գործունէութիւն ունեցաւ Հունգարիոյ թագաւորին այս մոռցուած մեծ մարդը։

* * *

Ամէնէն առաջ սակայն հարկաւոր կը համարինք ընթերցողներուն ուշադրութիւնը հրաւիրել քանի մը կէտերու վրայ, որոնք անհրաժեշտ են անոր անձին և գործունէութեան մասին ուղիղ դատաստան մը ընելու համար։

Մենք մատնանիշ պիտի ընենք Ապետիքի մէջ գլխաւորաբար Եւրոպան և Ասիան քաղող, քաղաքական մեծ ծրագիրներ յղացող ու գործադրող հետաքրքրական ու արկաւ գործադրող հետաքրքրական ու արկաւ ծախնդիր մարդը։ Ասոնցմէ զատ, երբեմնի պատուիրակ – գրչի մասին՝ հունգարական տեսակէտով ալ շատ ծանօթացնելիք բաներ կան։ Պետրոս Ապետիք պարսկահայ ծագումն էր։ Հապսպուրկներու ունեցող մարդ մըն էր։ Հապսպուրկներու ունեցող մարդ եկած, ազգութեան մէջ իբր չափահաս մարդ եկած, իսկ Հունգարիոյ հետ իր հաստատութեան բարձրագոյն կէտը հասած ժամանակը միայն յարաբերութեան մէջ մտած էր։ Հունգարացի նախնիքներու, վաղեմի ընտանիքի մը ընձիւղին մասին չէ հոս խօսքը, այլ այնպիսի մարդու մը մասին, որու մէջ պէտք է գտնենք ասոր փոխարէն իր անձնական որոշումէ ու հակումէ մղուած հունգարացիութեան զգացումը, որուն ապա իրական արթեան զգացումը, որուն գործերն յաջորդեցին իրրեւ ապացոյց։ Իր կեանքին, որ լի էր հերակլեան ճանապարհներու երկճիւղումներով, նշանաւոր դարձուածքի մը ժամանակ թերեւս որոշեց ան իր քայլերը դէպի Հունգարիա ուղղել։ Իրենց հաւատքին համար գլխատուած նախնիքներու շառաւիղ, ու սկիւթական և սիւնեան, քրիստոնէական մոլեռանդ հալածանքներու մէջ ամած ու կրթուած այդ հայ կաթողիկէ մարդը –, երբեմնի աստուածաբան Հռոմի, որուն գոր-

digitised by A.R.A.R.@

ծերը կը վկայեն թէ որքան զբաղած էր քրիստոնէական կրօնքով՝ ըմբռնուած նաեւ իբրեւ քաղաքականութիւն, – դիւրաւ հասկըՆալի է թէ ինչպէս Վիեննա հասնելէն վերջ՝ իր սիրելի հայրենիքը կարծեց գտնել Հունգարիոյ մէջ, որ նոյն ժամանակ հակաթըրքական միութիւններու, չարաչար արիւնահեղութիւններու պատերազմի ասպարէզ մը դարձած էր։ Այդէն հունգարացի ազգը իր ծագման համար ալ աւելի մօտ պէտք էր զգար իրեն արեւելցի Պետրոս Ապեմիքը՝ քան գերմանական Վիեննան ու չափազանց նրբացած Հռոմը։ Աւիկա պարզ ենթադրութիւն մը չէ, ասոր շօշափելի փաստերը կրնանք տեսնել Ապեմիքի կեանքին ինչ ինչ շարժումներու ու այս ուղղութեամբ առած քայլերուն մէջ։ Հունգարիոյ հարաւային մասին մէջ անթիւ զոհեր տուող բանակին մէջ կ՚ուզէր գործել, ու այս նպատակին համար թագաւոր–կայսեր ու Վիեննայի Պատերազմական Բարձրագոյն խորհուրդին հետապնդող խնդրագիրներ ուղղած էր։

Ան ոչ միայն անմիջական գործակցութեամբ ուզած էր մասնակցիլ Հունգարիոյ ազատագրութեան, այլ նաեւ իր արտաքին գործունէութեամբ ալ կը ջանար նպաստել անոր իր կարողութեան չափով։ Հունգարացիին թշնամիները իրեն ալ թշնամիներ են, ոչ միայն Թուրքերը, այլ նաեւ – երեւակայեցէք անգամ մը, թէ ինչ կը նշանակէ այդ հնուց ի վեր Լէոփոլտի քով ծառայող գիւանագէտ ու Գերագոյն խորհրդի անդամին հետ ունեցած վէճը – մինչեւ իսկ ներքին հունգարատեացներու հանդէպ այնպիսի չափով մը կը զգացնէր իր արդար բարկութիւնը՝ որ օրինակի համար, Էփերյէշ քաղաքի դահիճ՝ կայսերական ամենակարող հրամանատար և իշխան Քարաֆֆային հետ անգամ կռուի կը բռնուի...։ Ընդհակառակն, հունգարացի մեծանուն անձերու հետ լաւ յարաբերութեան մէջ էր, յատկապէս Գէորգ Սելեփչենի՝ ծէ դարու մեծ կազմակերպիչ ծիրանաւոր առաջնորդին հետ, որ գեղջուկ դասակարգէն բարձրացած էր այդ պատիւներու։ Մեծ յարգանք ունէր այդ «Princeps Primas»ի հանդէպ, որ կ՚օգնէր իրեն իր ասպարէզին մէջ ու ներկայ կը գտնուէր իր ճառախօսութիւններուն. ամէն առթին կ՚արտայայտէր ան իր խորին յարգութիւնը հունգարիոյ եկեղեցիին այդ մեծ առաջնորդին հանդէպ։ Առաջնորդին ազգական Մահոլանի, Հունգարական Արքայական Դիւանագրութեան մէջ կայսեր ուղղուած զեկոյցներուն մէջ, կը մատնանշէ Պետրոս Ապեմիքի հունգարական շահերուն նպաստող գործունէութիւնը, որուն հետեւանք մը կարելի է նկատել Հունգարիոյ Արքայական Դիւանագրութեան բարեկամական շեշտը թղթակցութիւններու մէջ։ Պարսկաստանի մէջ Հունգարիոյ ազատագրութեան ջատագովը, ոչ միայն ժամանակակից պարագաները ու անձերը կը ճանչնար, այլ նաեւ շատ ծանօթ է Հունգարական պատմութեան, մինչեւ իսկ նախկին թագաւորներու ծնունդարանութիւնը յիշողութեան մէջն ունէր։ Պարսկաստանի մէջ – ինչպէս կը գրէր ինքն իսկ – տեղացի գիտնականներու հետ խօսած ժամանակ, ձեռքին տակ չունենալով հոն դերձ ժամանակագրութիւններ, իր նոր հայրենիքի մասին խօսելով՝ Հունգարիոյ թագաւորներու վրայ ամենաճշգրիտ տեղեկութիւններ կու տար, ու ճշգրիտ մանրամասնութիւններ կը գտնենք Cehil Sutun-ի այդ գլխուն մէջ, ուր կը խօսի արեւելցիներու ունեցած գաղափարի մասին եւրոպացիներու վրայ։ Իսկ երբ Հունգարացի Եկեղեցական պետերու մասին է խօսքը՝ ոչ անձերու և ոչ տեղերու գրութեան մէջ կարելի է ուղղագրութեան փոքրիկ սխալ մ՚իսկ գտնել, որ գրեթէ անգտանելի է ոչ – հունգարացի հեղինակներու քով։ Ապեմիք ծանօթ էր Հունգարիոյ իրաւական յարաբերութիւններուն ու ծանօթ էր իրեն Խրուաթիստանի գիրքը Հունգարիոյ հանդէպ։ Դեռ Արեւելք եղած ժամանակ արդէն կը զբաղեր հունգարական ազգին ծագումի խնդիրնե-

րով։ Կը նկարագրէ թէ Շահը և արքունիքը որքան հետաքրքրուած էին Հունգարիոյ մէջ պատահող պատերազմական խնդիրներու նկատմամբ։ Ինչպէս պիտի ցուցնենք՝ Ապեմիքի դիւանագիտական գործունէութիւնը կեդրոնացած էր Թուրքերը Եւրոպայէն, ու մասնաւորապէս անոր ամէնէն կրած հողամասէն, ու իրեն ալ գրեթէ արեւնակից Հունգարիայէն վռնտել տալ Որոյ Հանաձայնութեան ձեւքով։ Այսոր նպաստելու համար հարկաւոր է Շահին օգնութիւնը Արեւելքի մէջ։ Պուտայի ազատագրութենէն երկու տարի առաջ, երբ Իննովկենտիոս ԺԱ Պապի ահագին զոհողութիւնները ու դիւանագիտական ճիգերը մեծ մղում մը առած էին այս գործին մէջ, հակառակ Արեւ՝ արքային (Roi de Soleil) եսասիրական դիւանագիտութեան ու Լէոբոլտի դանդաղկոտութեան, Ապեմիքն ալ կը միանար իր բոլոր թափովը Եւրոպական պետութիւններու հակաթրքական շարժումին յաջողութեան նպաստող պատուիրակութեան, յանձն առնելով առաքելութիւնը ամենադժուարին ու վտանգաւոր պարագաներով, ու կը մեկնէր դէպի Պարսիկ Շահին արքունիքը, անցնելով այնպիսի երկիրներէն, – ինչպէս ինքն իսկ կը մատնանշէ –, ուր Օսմանական կառավարութիւնն ու իր անձնական թշնամիները անդադար իր կեանքին դէմ կը դարանէին։ 1684ի փետրուարին կը տրուին իրեն Կայսերական պալատին մէջ այն հարկաւոր հրահանգները, որոնց համեմատ պէտք էր Հունգարիոյ, և իբր խորհրդանիշ ամբողջ այն գործին, Պուտայի ազատագրութեան զինուորական գաշնակցութիւնը գլուխ հանել։ Թէեւ առարկայապէս նայելով չենք կրնար այս գործին մէջ Ապեմիքին շատ մեծ դեր մը վերագրել, սակայն պէտք է գնահատենք որ այդ դէպքերը կանխող տարիներուն, – երբ պարագաները չէին կրնար իրենց ամբողջութեան մէջ արտայայտուիլ –, յանձն առած էր հեռաւոր Արեւելքի դիւանագիտական մարմնի պատրաստութիւնը այդ մեծ գործին ի նպաստ, որմէ այն ժամանակները շատ բաներ կ՚ակնկալուէին։ Ոչ Լէոփոլտէն, ոչ Շահէն և ոչ ալ Պետրոս Ապեմիքէն կախուած էր միջանկեալ անցնող ամիսներու և տարիներու մէջ այնպիսի քաղաքական երեւոյթներու ստեղծումը, որոնց պատճառով ծրագիրը չունեցաւ այնքան լայն ասպարէզ։

Անտէրունջ Պետրոս Ապեմիքը կը փափաքէր երկրատեր ըլլալ, ու թէեւ չկրցաւ իր այնքան փափաքած Զայուկրոցը ձեռք ձգել, կը ջանար գոնէ, ի սկզբան փոքր մասերու բաժնուած, բայց ամբողջական միութեան մը ձկող Հեւէշ գաւառի Փաթա–ի երկիրը ձեռք անցընել։ Եթէ ուզենք գիտնալ Պետրոս Ապեմիքի համակրական զգացումները դէպի Հունգարիան՝ պէտք է ձեռք առնենք Հունգարական Դիւանագրութեան Զեկոյցները, հրատարակուած Գերագոյն խորհուրդի մարդերէն, որոնց թէեւ իբրեւ կուսակցականներու՝ համակրելի չէր Պետրոս Ապեմիքի դէմքը, սակայն չէին կրնար ծածկել անոր կատարած դերը ի նպաստ Հունգարիոյ։

Դժուար է այսօր վաղուց անցած մարդու մը հոգեկան կեանքին ու զգացումներուն վրայ լոյս սփռել։ Պրպտող պատմագէտը ուրիշ բան չի կրնար ընել՝ եթէ ոչ գոյութիւն ունեցող յենարաններու վրայ վերածիլ ու փորձեր ընել։ Եթէ հոս հոն չկաշինելու փորձեր ընել։ Եթէ հոս հոն չկարելու փորձեր ընել։ Եթէ հոս հոն չկարելու փորձեր ընել։ Եթէ հոս հոն չկար